

представља значајан допринос научној обради материје кривичног процесног права. Од основних поставки у овој књизи може се са сигурношћу поћи у даљој научној обради појединих проблема из ове гране права.

Др. Милица Стефановић-Златић

Др. Н. Пашић: *УПОРЕДНИ ПОЛИТИЧКИ СИСТЕМИ*, Београд, 1962, издање Високе школе политичких наука, 221 с.

Општи пораст интересовања за проучавање политичких наука у нашој земљи довео је већ раније до појаве већег броја значајних краћих или дужих студија посвећених појединим питањима ове широке научне области. Међутим, све до пре извесног времена није било покушаја да се систематски обраде неке дисциплине политичких наука које нису стекле статус „класичних академских“ предмета. Ово у највећој мери важи и за област упоредних политичких система. Додуше, у обради оних научних дисциплина које су већ давно стекле право грађанства било је врло значајних остварења.

Посматрана у том светлу књига др. Н. Пашића је један од првих радова овакве врсте на нашем језику и заслужује посебну пажњу и нарочиту обазривост при покушају давања њене оцене. Са друге стране, основна сврха књиге пружања срећеног и приступачног материјала за истомину дисциплину на Високој школи политичких наука у Београду утицала је у одлучујућој мери на општу физиономију књиге и њену систематику.

У књизи (I део — теоретски проблеми проучавања политичких система, II — основни типови буржоаских политичких система, III — политички системи земаља социјалистичког лагера и IV — политички системи недовољно развијених земаља), издвајају се и по потпуности и по степену обраде два дела и то онај који обухвата теоријске проблеме и преглед политичких система буржоаског друштва и други који обухвата социјалистичке политичке системе и земље у развоју. Општи је утисак да је излагање материје у првом делу знатно потпуније и прегледаније, док се у другом делу у већој мери осећа недореченост и фрагментарност. Ова констатација, међутим, само у мањој мери може се сматрати као замерка књизи и аутору, док много више изражава једну општу ситуацију у нашој савременој политичко-правној литератури.

У првом делу посвећеном теориским проблемима изучавања политичких система аутор се пре свега задржава на појму политике и сфери политичког и друштвеном животу у знатно већој сразмери него што би то проучавање упоредних политичких система захтевало као неопходно. — Реч је у ствари о чињеници да се појмом политике не баве у довољној мери неке друге научне дисциплине (на пример, социологија) или још боље да научна дисциплина која би се овим бавила код нас још није изашла из фазе конституисања (општа теорија политике). У оваквом светлу напор аутора учињен у том правцу свакако је вредан пажње и користан. У овом делу се уз преглед најважнијих проблема и ставова политичке мисли (углавном грађанске) даје и основна марксистичка теза о политици и политичком и на нешто више простора излаже проблем конституисања политичких наука. Нашу пажњу нарочито привлачи проблем историчности политике уз врло интересантно разматрање сукоба теза о „одумирујућој“ политици. Аутор је у овом проблему покушао да превазиђе опречна гледишта истичући односно прихватајући тезу код нас већ заступану од проф. Ђорђевића, (Види предговор књизи Ж. Меино: *Основи политичких наука*, Београд, 1960), да се о „одумирању политике може гово-

риту само условно, имајући у виду специфичне карактеристике политичке активности у класном друштву“ (с. 25). Међутим потреба за друштвеним регулисањем људских односа остаје и даље и чак се шири. И „заго је могуће говорити у исто време и са истим правом и да политика одумири и да се сфера политичког у друштвеном животу све више проширује“ (с. 26).

Општа разматрања о политици и политичком настављају се излагањем односа економског и политичког фактора у развоју и одређивањем појма политичког система односно фактора који га детерминише. Одређујући политички систем као „сплет институција којима је утврђен и регулисан однос јавне власти и друштва“ (с. 51) писац приступа и другом, далеко сложенијем, задатку систематизовања фактора који се јављају као детерминанте политичког система. Они се, по аутору, појављују у четири основне групе: а) економска и класна инфраструктура; б) устројство политичких институција; в) организација државне администрације и њен однос према политичким органима власти; и г) друштено-историјска клима и традиција. — Међутим, а то се много боље види из претходних ставова, уочавањем свих ових група фактора аутор се никако не опредељује за „плуралистичку“ школу, подвлачећи стално општу важност закона историјског материјализма о односу између друштвене базе и надградње и у овој области. — Систематизовању фактора које је истакао аутор могу се без сумње ставити извесни приговори. Ту би пре свега стајао онај који би указивао на недовољну одређеност неких од обележја („Друштено-историјска клима“) па и онај који би истакао и у овом контексту неке елементе, иначе на другом месту у истој књизи истакнуте, међународни положај, природни услови, итд. Међутим, мислимо да ови и слични приговори не обезвређују смео покушај који је начињен већ да их пре свега треба схватити као указивање на могуће правце његове даље разраде.

У овим поглављима је додирнуто и, за ову област једно од најспорнијих питања — питање критеријума за класификацију савремених политичких система. Критика постојећих система класификације представља бољи део овог разматрања, али је, чини нам се, она истовремено и обавезивала на нешто шире истицање општег значаја класификације као средства научног сазнања управо у овој области. Додуше аутор у раду даје свој систем у чијој основи лежи друштвено-економски фактор, али би нешто шира теориска обрада овог проблема само допринела убедљивости и чврстини изложеног система. — Уосталом, мада су покушаји класификовања при упоредном проучавању политичких система стари колико и само проучавање, дискусија о њима никада неће престати да буде актуелна. За то постоје два противречна разлога — без класификације је сналажање у мору факата немогуће — а свака класификација је у извесном степену осиромашење стварности. Због тога и мислимо да покушаји овакве врсте треба свакако поздравити чак и онда када им се релативно лако могу стављати бројне замерке.

Теориска проблематика проучавања упоредних политичких система завршава се истицањем сукоба између нормативног и стварног у политичком животу као мање-више сталног пратиоца већине савремених политичких система. Занимљива је и констатација аутора који у степену заострености овог сукоба види релативно поуздан индикатор превласти бирократије у једном политичком систему.

У другом делу књиге дати су основни типови буржоаских политичких система. После сразмерно кратког општег разматрања буржоаске демократије аутор прелази на приказивање демократских политичких система развијених капиталистичких земаља груписаних на политичке системе парламентарног, председничког и конвентског типа. Тај део представља по много чему најбоље странице књиге. Изложени ставови, углавном већ изношени од стране истог аутора (*Савремена држава*, Београд, 1960), поткрепљени су врло добро изабарним и пластично датим примерима. Закључивање

је ненатегнуто, убедљиво и очевидно израз једног дугог претходног студиозног рада на овим проблемима. Систем који је аутор изабрао да прикаже поједине моделе политичких система дајући их кроз карактеристичне примере „великих“ и по правилу старих политичких система, овде се и научно показује као успешан, а нарочито педагошки оправдан.

Може се ипак и у овом делу поставити питање потребе нешто ширег давања теориских шема односа карактеристичних за поједине моделе, иако би то можда допринело оживљавању превазиђеног шематизма али би и отворило могућност прецизнијег одвајања неких сличних, мада не и истоветних облика. На истој линији би се налазило и указивање на потребу потпуније обраде улоге судова у појединим политичким системима, а нарочито „политизирајућег“ суда у САД. Најзад просторна ограниченост је приморала аутора да неке занимљиве проблеме — локална самоуправа и политички систем, судбина облика непосредне демократије, итд. — само дотакне или чак потпуно изостави.

Несумњиво најбољи редови у овом делу књиге су дати у осврту на кризу буржоаске демократије у савременој епохи. Преглед основних облика и узрока ове кризе је у пуној мери потврдио закључак аутора да „криза буржоаске демократије не може се решити на преживелим основама буржоаских класних односа [...]“. Међутим овакав став аутора је далеко од догматистички оријентисаног потпуног негирања сваког значаја буржоаске демократије у савременом друштву.

Док је у разради демократских политичких система буржоаског друштва дело и актуелно и целовито, дотле су аутократски политички режими дати и знатно краће и претежно кроз већ историске примере. Ситуација аутора је и овде била знатно тежа него у претходним поглављима. Аутократски политички системи су далеко мање обрађивани у литератури а приступ аутентичним изворима, сем из историске дистанце, готово је немогућ. Ипак мислим да је било потребно направити макар мали осврт на неке сада постојеће аутократије а нарочито на Шпанију или Португалију. Ово би било врло значајно баш зато да се још уверљивије потврди и од аутора заступана тачна теза да у буржоаском друштву аутократски политички облици нису случајна, атипична појава.

У трећем делу посвећеном политичким системима социјалистичких земаља претежан простор је дат политичком систему СССР, док су политички системи осталих источноевропских земаља дати сасвим сумарно. Потпуно је изостала обрада политичких система ван европског континента (на пример савремене Кине). Са становишта система излагања прихваћеног у целој књизи оваква структура се може разумети. Но ипак она само указује на управо хитну обраду баш таквих проблема са становишта политичких наука.

У целом делу преовлађује у нашој политичкој мисли већ развијена теза која на најнепосреднији начин потиче из ставова класика марксизма о социјалистичкој демократији као нужном облику политичке организације друштва у прелазном периоду од капитализма ка комунизму. Супротстављајући ову тезу реформистичким схватањима II интернационале (још увек актуелним у савременим политичким наукама) о потпуној аутономности политичких система од њихове класне садржине, с једне стране, и о аутоматском детерминизму политичких система друштвено-економском базом (стаљинистичка схватања), са друге, аутор се посебно задржава на потреби сталног вођења рачуна о разликовању политичког система и класног типа државе. Из њиховог међусобног односа проистиче закључак аутора, ослоњен у пуној мери на Програм СКЈ, који гласи: „Значи оно што је са гледишта класне суштине обележено као диктатура пролетаријата било је са гледишта политичке форме нови, виши облик демократије, демократија каква одговара потребама радничке класе“ (с. 154).

У анализи политичког система СССР учињен је успешан покушај да се у развојном путу који је систем прешао пронађу узроци његове касније

бирокупске демократије. Најдубље корене бирокуприје аутор види у објективним условима, а пре свега у економској заосталости, постојању ситно-сопственичке стихије и нестабилној међународној и унутрашњој ситуацији. Ово је далеко од схватања бирокуприје и бирокупризма као неизбежне фаталности јер су, како подвлачи аутор, „општи услови и узроци који су родили бирокупризам постепено елиминисани“ (с. 183), а бирокуприја је управо тек гада преовладала. Такав сложен приступ је омогућио да се на превазилажење деформација и гледа са узимањем у обзир свих како објективних тако и субјективних фактора који на тај развој утичу.

У сумарном приказу политичких система источноевропских земаља привлачи пажњу врло функционална периодизација њиховог развоја и изврсно уочавање неких општих карактеристика политичких институција у њима. Штета је што ова занимљива разматрања нису даље развијена.

Поглавље посвећено политичким системима земаља у развоју је методолошки утолико различито од ранијих јер се анализа не врши кроз пример једног политичког система. Такав прилаз је довео аутора до врло занимљивог, мада крајње условно, даљег разврставања ове групе на пет мањих подгрупа и то: малобројне традиционалне апсолутне монархије, парламентарне демократије новог типа, парламентарне демократије псеудокласичног типа, групу земаља у тражењу адекватнијих облика политичке организације (овде су и војно-револуционарне диктатуре) и реакционарне полуфашистичке диктатуре.

У оквиру овако постављеног система аутор са пуно инвенције проналази карактеристичне примере и отвара низ значајних проблема. Ово задње нарочито важи за утлогу војске у посматраним политичким системима. Иако су разматрања аутора само указивање на овај проблем мислимо да би ово свакако ваљало посебно подвући, с обзиром на најновија политичка кретања.

Приказана садржина омогућава па и обавезује да се на крају још једанпут потврди у целини потпуно повољан утисак који приказана књига оставља. Темелји оваквог утиска леже са једне стране у изванредној актуелности наведене материје и са друге у готово максималној функционалности публикације у односу на постављени циљ. И једно и друго су квалитети који јако често недостају објављеним радовима из ове области, чак и онда када су уџбеничког карактера. Књига представља један нада све смео покушај да се једна огромна сума знања и заблуда, теорија и доктрина, факата и судова у њима повеже у један конкретан систем. Сигурно је да такав покушај мора да изазове врло дисхармонична реакција. Ово би уосталом само користило иницирању стваралачке критике која не би била само пука негација остварених резултата него и организован напор усмерен ка конструктивном превазилажењу постигнутог. Укратко, рад који је пред нама није ни савршен ни потпуно завршено па чак ни најбоље дело самога аутора али је једна несумњиво вредна и достојна пажње књига.

Др. Александар Фира

Harold Berman: *TALKS ON AMERICAN LAW*, New York, 1961, Random House, 235 pp.

„Разговори о америчком праву“ представљају збирку предавања која су преко радија одржали професори Харвардског правног факултета и која су била намењена иностранству. Због великог интереса ова предавања су касније објављена.